
ТОПЧІЙ О.В.,

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри іноземних мов
історичного та філософського
факультетів, Інститут філології,
Київський
національний університет
імені Тараса Шевченка,
м. Київ

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ СТУДЕНТАМИ- СУСПІЛЬСТВОЗНАВЦЯМИ

Стаття присвячена аналізу мотивації як компонента навчальної діяльності. Автор надає власне визначення поняття «мотивація навчання іноземних мов». Пропонується виділяти «мікротрансформацію» (на рівні окремої особистості) і «макротрансформацію» (на рівні різних поколінь) мотивів навчання. Наводяться результати анкетування, які дозволяють встановити шляхи удосконалення методики викладання іноземних мов. Одним з таких шляхів є звернення до життя і творчості видатних особистостей, зокрема Г.І.Челпанова.

Ключові слова: методика викладання іноземних мов, мотивація, мотиви навчальної діяльності, трансформація мотивів, Г.І.Челпанов.

Статья посвящена анализу мотивации как компонента учебной деятельности. Автор формулирует собственное определение понятия «мотивация изучения иностранных языков». Предлагается выделять «микротрансформацию» (на уровне отдельной личности) и «макротрансформацию» (на уровне разных поколений) мотивов обучения. Приводятся результаты анкетирования, которые позволяют установить пути усовершенствования методики преподавания иностранных языков. Одним из таких путей является обращение к жизни и творчеству выдающихся личностей, в частности Г.И.Челпанова.

Ключевые слова: методика преподавания иностранных языков, мотивация, мотивы учебной деятельности, трансформация мотивов, Г.И.Челпанов.

The article is sanctified to the analysis of motivation as a component of educational activity. The author spares the special attention to the problem transformations of reasons of educating. The author analyses determinations of concepts "Motivation of studies", "motivation of professional height" and offers own definition "motivation of study of foreign languages". Differentiation of concepts "Dynamics of changes of motivation" and "transformation of motivational constituent" are offered. The results of questionnaire allow to set that at a senior generation the study of foreign languages took place under influence of social reasons. A generation of students of XXI century based on internal individual reasons. The author of the article sets the ways of perfection of methodology of teaching of foreign languages. One of such ways is an address to life and work of personages, in particular G.Chelpanov.

Key words: methodology of teaching of foreign languages, motivation, reasons of educational activity, transformation of reasons, G.Chelpanov.

Постановка проблеми. Одним з головних завдань сучасної освіти, від вирішення якого великою мірою залежить майбутнє держави, є суттєве підвищення якості освіти, в тому числі вищої. Забезпечити реальну якість можливо лише за умови свідомого ставлення студентів до навчання, перетворення суб'єкт-об'єктних відносин у педагогічному процесі на суб'єкт-суб'єктні шляхом запровадження технології партнерства. Безумовно, величезну роль у цьому відіграє мотивація навчання, яка не є чимось застиглим, а знаходиться у постійному русі, що викликає інтерес дослідника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сама по собі проблема мотивації в освіті є далеко не новою і традиційно відноситься до інтегративної площини педагогічної психології. Тому розробкою мотиваційної складової навчального процесу займалися і психологи (О.Алфьоров, Л.Божович, В.Вілюнас, П.Гальперин, Г.Костюк,

С.Рубінштейн та ін.), і педагоги (Р.Гладушина, А.Маркова, В.Ільїн, Г.Сухоцька, Г.Щукіна та ін.). Не залишилися поза увагою вчених і питання мотивації до вивчення іноземних мов. Традиції, закладені І.Зимньою, плідно продовжували Б.Бельєва, Ю.Маслова, Ю.Пассов. Проте слід зазначити, що у центрі уваги науковців знаходилися здебільшого учні середніх шкіл.

Серед новітніх дисертаційних досліджень в Україні ХХІ століття, присвячених мотивації навчання студентів, в тому числі при вивченні іноземних мов, слід виділити наукові праці Н.Арістової, І.Зайцевої, Н.Клименко, О.Малінки, А.Полякова, Н.Сури. Разом з тим, у проведених дослідженнях не ставилися завдання відстежити динаміку змін у мотивації навчання, встановити, у який спосіб можна використовувати ідеї науковців початку минулого століття, зокрема Г.І.Челпанова, на сучасному етапі розвитку науки і практики. Недостатня розробленість проблеми дозволила сформулювати

мету: описати трансформацію мотиваційної складової у вивченні іноземних мов студентами-суспільствознавцями й визначити педагогічний потенціал формування мотивації на підставі узагальнення наукових ідей минулого, які не втратили своєї актуальності на теперішній час. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання:** 1) провести відповідне опитування студентів I-III курсів, а також викладачів кафедр суспільних наук (вікова категорія понад 40 років); 2) здійснити порівняльний аналіз результатів опитування й виявити домінуючі репрезентативні мотиви учіння у різних категорій респондентів; 3) встановити можливості удосконалення мотиваційної складової на основі творчої спадщини Г.І.Челпанова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчально-виховний процес у вищій характеризується своєю багатогранністю і певною динамічністю. Серед складових цього процесу поряд із встановленням цілей навчання, формуванням освітніх стандартів, вибором і застосуванням найбільш ефективних методів і прийомів набуття компетенцій і контролю знань окреме місце посідає мотиваційна складова. Саме від неї залежить, наскільки самостійно, усвідомлено будуть діяти усі його учасники.

Мотивація дуже тісно пов'язана із цілями, що ставляться суб'єктами процесу. Умовно кажучи, цілепокладання можна передати через питання «Чого я прагну, чого хочу досягти?», а кристалізація мотивів потребує визначитися: «Чому і для чого я цього прагну, чому важливо досягти наміченої цілі?». Дуже важливо, щоб особа навчилася задавати собі ці питання самостійно, а не очікувала, що це буде зроблено за неї кимось іншим.

У радянському минулому, як засвідчують фахівці, інститут освітнього цілепокладання як наукова, а не політична організація, був відсутнім. [1, с.266] Тож і педагоги, і студенти у багатьох випадках особливо не переймали-

ся визначенням індивідуальних цілей і мотивів, а лише йшли по наміченому Інститутом змісту освіти шляху. Разом з тим, було б невірним стверджувати, що мотивація у учасників навчально-виховного процесу була цілком відсутня. Досить активно навіювалася соціально-політична мотивація, яку шляхом пропаганди намагалися перетворювати на особистісну. У той час вважалося неприйнятним говорити про бажання зробити кар'єру, мати закордонні відрядження, хоча без зайвого афішування багато хто про це мріяв. Час змінив розуміння мотивів і їх ролі в освіті.

Тож необхідно з'ясувати, що розуміється під поняттям «мотивація учіння». І.Зайцева пропонує розглядати її як систему «пізнавальних потреб, мотивів і цілей, яка спонукає студента до учіння та стимулює і підтримує його активність на певному рівні» [2, с.7] У наведеному визначенні мотиви, цілі і потреби виступають в якості складових елементів мотивації. У такий спосіб цілі, на думку науковця, не є зовнішнім стимулом, своєрідним подразником, а входить до семантичного поля самого поняття. Ми не можемо повністю з цим погодитися. Безумовно (і ми вже про це згадували), цілі й мотивація невід'ємні, проте, як нам здається, цілі породжує мотивацію, а значить не може бути її внутрішньою складовою.

Дещо інакше трактує поняття «мотивація учіння» Н.Арістова. В її інтерпретації відображається системний підхід до розуміння даної категорії. Зокрема вона пропонує наступне бачення: «Мотивація учіння – це певна система зовнішніх і внутрішніх мотивів учіння, ієрархія і взаємодія яких складається під впливом психолого-педагогічних умов; має багаторівневу структуру, рівні сформованості якої можна оцінити за визначеними критеріями та показниками, що відображають ставлення суб'єктів навчання до предмету, який вони вивчають, і формування якої проходить послідов-

ні етапи». [3, с.9] Сильною стороною наведеного визначення є вказівка на ієрархію, можливість формалізації складових елементів за структурними ознаками, поетапність формування мотивів, що імпліцитно вказує на процеси трансформації мотиваційної складової у навчанні.

В якості альтернативного можна розглядати визначення, яке дано А.Поляковим для мотивації професійного зростання студентів у процесі неперервної освіти. За його баченням, вона «є сукупністю їхніх стійких мотивів і спонукань, що визначають зміст і спрямованість динамічного, неперервного і гуманістично спрямованого процесу зростання внутрішньої потреби в особистісному перетворенні, здатність до актуалізації внутрішнього потенціалу й усвідомленого вибору індивідуальної професійно-особистісної стратегії й освітнього маршруту впродовж життя, результатом чого є високий рівень сформованості професійної компетентності майбутнього фахівця. [4, с.9] У даному визначенні цілі взагалі не згадуються, лише визначаються заплановані результати навчання. Проте, навіть не зважаючи на деякі стилістичні похибки (тавтологія: спрямованість... спрямованого процесу), позитивною рисою, на наш погляд, є вказівка на динамічність змін, що мають відбуватися із особистістю при неперервній освіті.

На сучасному етапі розвитку науки у психологічній структурі мотивації прийнято виділяти три групи мотивуючих факторів: 1) потреби та інстинкти, що становлять джерела активності; 2) спрямованість активності (власне навчальні мотиви); 3) емоції, почуття, суб'єктивні переживання (прагнення, бажання) та установки, що зумовлюють і визначають спосіб регуляції і динаміки поведінки індивіда у навчальному процесі. [5, с.528]

Узагальнюючи усі наведені визначення, а також враховуючи здобутки психології у цьому напрямі, можна відзначити, що при формулюванні

дефініції поняття мотивації слід акцентувати увагу на її системному, ієрархічному, діяльнісному і динамічному характері. Це дозволяє нам створити власне визначення поняття **«мотивація навчання іноземних мов»**, під яким ми розуміємо *багатокомпонентну систему внутрішніх переконань і зовнішніх проявів діяльності особистості, сформовану під впливом психолого-педагогічних та соціальних умов і спрямовану на усвідомлений прогрес в оволодінні іноземною комунікацією як в усній, так і у письмовій формі.*

Досліджуючи мотиваційну складову навчально-виховного процесу, пропонуємо диференціювати поняття «динаміка змін мотивації» і «трансформація мотивації». Перше виступає як більш вузьке семантично, бо зорієнтовано на темпоральні характеристики, зокрема відображає, наскільки швидко чи повільно відбуваються зміни. У свою чергу, друге поняття (трансформація мотивації) насамперед репрезентує якісні перетворення впродовж певного періоду. Тож, семантичні відносини між двома окресленими поняттями можна розглядати на рівні гіпероніміа і гіпоніміа, оскільки «динаміка змін мотивації» по суті є складовим елементом «трансформації мотивації».

Також пропонуємо розрізняти мікротрансформацію (на рівні окремої особистості) і макротрансформацію (на рівні окремого покоління). Подібна диференціація є важливою не лише з позицій соціальної психології і педагогіки, але і невід'ємно пов'язана із неперервною освітою. Враховуючи важливість запровадження принципу LLL (Lifelong learning – навчання впродовж життя), мотивація до вивчення іноземних мов має підтримуватися і після закінчення вищого навчального закладу.

При проектуванні цілей і завдань даного дослідження ми спеціально орієнтувалися на те, що емпірична база формуватиметься на підставі

опитування як студентів I-III курсів, так і науково-педагогічних працівників (вікова категорія понад 40 років) Київського національного університету ім.Т.Шевченка. По суті це дає можливість розглядати макротрансформацію, оскільки охоплюється два покоління респондентів. Анкетуванням було охоплено 80 осіб (по 20 студентів з кожного курсу і 20 викладачів профільних немовних дисциплін). Особливістю роботи із науково-педагогічними працівниками стало опитування на підставі ретроспективи. Тобто їм пропонувалося згадати себе самих у часи студентства, відтворити основні мотиви навчальної діяльності при вивченні іноземних мов.

Одразу оговоримо, що в даному випадку намагання розібратися в пріоритетності мотивів, що по суті є психологічним аспектом дослідження, зумовлювалося визначенням подальших напрямів педагогічної діяльності. У такий спосіб, можна стверджувати, що вивчення мотивації навчання з позицій психології і з позицій педагогіки є двома сторонами дослідження одного явища.

Традиційно психологи у своїй науковій діяльності використовують опитувальник «Мотивація навчання у вузі» за авторством Т.Ільїної [6]. Назване джерело, що пройшло випробування часом і верифікацію практикою, зорієнтоване на 3 шкали: набуття знань, оволодіння професією, отримання диплому. Також досить поширеним опитувальником, на який спирається чимало дослідників, є «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності» (модифікація А.А.Реана і В.А.Якуніна), який передбачає два варіанти анкетування: 1) вибір однієї пріоритетної відповіді з числа запропонованих; 2) ранжирування відповідей за їх значущістю для респондента. [7]

Відмова від застосування згаданих опитувальників детермінована рядом причин, насамперед тим, що наше дослідження є більш вузьким і спрямо-

ваним (не загальна мотивація навчання, а саме навчання іноземних мов), по-друге, вони не враховують реалій сьогодення, запровадження інноваційних освітніх технологій, зокрема кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Тому на підставі аналізу згаданих джерел ми розробили власний варіант анкети. Нам до вподоби ідея ранжирування відповідей, тому в інструкції пропонувалося розставити варіанти відповідей у певному порядку з урахуванням особистої значущості кожного з них. Про формулюванні питань анкети ми спиралися на певну дихотомію (ідеальне – матеріальне, тактичне – стратегічне, соціальне – індивідуальне, внутрішнє – зовнішнє). При цьому враховувалося, що іноземна мова для даної категорії респондентів не є фаховою дисципліною.

Опрацювання результатів проведеного анкетування дало можливість виявити наступне. У більшості першокурсників (82,6%) домінуючими стали мотиви афіліації й самопрезентації (прагнення до контактів з іншими студентами, намагання закріпити високий власний статус). Для студентів другого курсу найбільш значущими стали мотиви уникнення неприємних ситуацій (погані показники на модульних контролях, недостатньо високі бали (79,3%), що у свою чергу, відображається на матеріальній стороні для тих, хто навчається за бюджетом й отримує стипендію. Також дана категорія респондентів (62,8%) вбачала в успішності з іноземної мови можливість підтримати або особливо підкреслити свій здобутий статус у групі. Студенти третього курсу вже більш орієнтовані на професійну діяльність. Абсолютна більшість з них (87,4%) хотіла би пройти стажування за кордоном в рамках програм академічної мобільності, а також здобути необхідний рівень знань з іноземної мови для того, щоб стати конкурентоспроможними на ринку праці й досягти матеріального благополуччя.

На відміну від сучасного студентства, викладачі, пригадуючи себе, віддали перевагу (86,9%) соціальним мотивам: служіння Батьківщині через успішне оволодіння знаннями, намагання стати гармонійно розвинутою особистістю. Як нам здається, «залізна завіса», неможливість звичайному громадянину виїхати за кордон, безперешкодно користуватися публікаціями в іноземних журналах, на той час зіграла погану роль у мотивації вивчення іноземних мов. Тож і власний рівень володіння мовою респонденти старшого віку здебільшого оцінили як такий, що потребує поліпшення.

Таким чином, анкетування підтвердило нашу робочу гіпотезу щодо мікротрансформації мотивів у вивченні іноземної мови у студентів на різних курсах, а також щодо макротрансформації мотивів у різних поколінь. Чітко виявилось, що відбулася переорієнтація із соціального на індивідуальне, домінування у сучасній молоді внутрішньої мотивації.

Звернувшись на себе увагу й той факт, що досить невисокими (від 11 до 15 відсотків) були показники вибору варіантів анкети, які передбачали загальний інтерес до вивчення іноземних мов через цікавість занять, а також можливість розвитку індивідуальних властивостей (насамперед, мнемонічних). Простежується й невисока актуальність для сьогодення студентства прикладів з життя видатних особистостей минулого. Для них значно привабливішими виглядають успішні авторитети сьогодення (лідери партій, політтехнологи, топ-менеджери тощо). Усе перелічене вказує на потенціал удосконалення методики викладання іноземних мов.

За нашим переконанням, найголовнішим резервом суттєвого підвищення інтересу до вивчення іноземних мов, створення стійкої мотивації у студентів є професійне спрямування змісту освіти, постійна демонстрація того, що іноземна мова є шляхом оволодіння фахом. У цьому зв'язку дуже пока-

зовим є звернення до вітчизняної спадщини, зокрема до фактів з наукової й освітньої діяльності Г.І.Челпанова. Приклад видатного вченого, звернення до його ідей є особливо актуальним для студентів КНУ ім.Т.Шевченка, адже саме у цьому закладі видатний психолог, філософ, логік плідно працював з 1898 по 1907 р., де керував Психологічним семінарієм. Використання на заняттях іншомовних текстів із біографією науковця дозволяє не тільки успішно здійснювати міжпредметні зв'язки із курсом «Історії філософії», іншими фаховими дисциплінами, але й виховувати у студентів гордість за свій навчальний заклад через обізнаність про тих видатних особистостей, які в ньому колись працювали.

Не менш важливим, з позицій методики викладання, є і те, що у викладацькій діяльності Г.І.Челпанов передбачав широке застосування рефератів, створених на підставі закордонних публікацій (здебільшого німецькою мовою), що було неможливим без вільного володіння мовами. Нерідко семінари проводилися іноземними мовами, що вважалося цілком природним.

Звернення до творчої спадщини Г.І.Челпанова відкриває широкі можливості для того, щоб зробити заняття з іноземних мов більш цікавими для студента через розкриття механізмів саморозвитку, зокрема опанування мнемотехнікою. У главі III праці «Про пам'ять і мнемоніку», датованій 1903 роком, він наводить логічний ланцюжок, яким чином краще запам'ятовуються англомовні слова. [8] Як свідчить наш досвід, використання створених за цією аналогією завдань, пропозиція самостійно відшукати студентові власні асоціації з урахуванням індивідуальних особливостей пам'яті значно активізує аудиторію і створює у неї додаткову мотивацію у вивченні іноземної мови.

Висновки. Не зважаючи на масовий інтерес науковців до проблеми мотивації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, це пи-

тання є дуже багатограним, майже невичерпним. Зміни, що відбуваються у суспільстві, дозволяють спостерігати за суттєвим перетворенням мотиваційної складової у суб'єктів цього процесу і виявляти тенденції поступової

трансформації. У свою чергу, отримані знання орієнтують на шляхи поліпшення методики викладання іноземних мов, серед яких достойне місце посідає звернення до життя і творчості видатних вчених минулого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для вузов. [Текст] / А.В.Хуторской; СПб: Питер, 2001. – 544 с.
2. Зайцева І.В. Формування мотивації учіння студентів вищих економічних навчальних закладів: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / І.В.Зайцева; Терноп. держ. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. – Т., 2001. – 20 с.
3. Арістова Н.О. Формування мотивації вивчення іноземної мови у студентів вищих нелінгвістичних навчальних закладів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н.О.Арістова; Нац. авіац. ун-т. – К., 2008. – 21 с.
4. Поляков А.О. Педагогічні умови мотивації професійного зростання студентів педагогічних університетів у процесі неперервної освіти: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / А.О.Поляков; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2008. – 20 с.
5. Папуча М.В. Мотивація учіння [Текст] / М.В.Папуча // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Т.И.Ильина. Мотивация обучения в вузе [Электронный ресурс]: psiholog-school.ucoz.ru/metodika_iz...v_vuze_t.doc
7. Методика изучения мотивов учебной деятельности (модификация А.А.Реана и В.А.Якунина) [Электронный ресурс]: http://azps.ru/tests/tests2_uchmotivos.html
8. Г.Челпанов. О памяти и мнемонике. [Электронный ресурс]: <http://lib.podelise.ru/docs/321/index-9338-5.html>